

УДК:155.25+159.9.072

© Саврасов М.В., 2016 р.

orcid.org/0000-0003-1434-902X

dx.doi.org/10.5281/zenodo.44936

М.В. Саврасов
ДВНЗ “Донбаський державний педагогічний
університет”, м. Слов’янськ

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КРЕАТИВНОСТІ СТУДЕНТА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Дане дослідження присвячене вивченню психологічних особливостей креативності студента вищого навчального закладу на початку його професійної підготовки. Аналізуються сучасні теоретико-методологічні передумови дослідження креативності студента ВНЗ та проводиться емпіричне дослідження особливостей прояву даного явища у структурі психічного функціонування студента. Закладається підґрунтя для подальших досліджень динаміки креативності студента ВНЗ на різних етапах професійної підготовки.

Ключові слова: особистість, креативність, студент, навчання, професійна підготовка, структура, показник, фактор, відмінність.

Н.В. Саврасов

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ КРЕАТИВНОСТИ СТУДЕНТА ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ НА НАЧАЛЬНОМ ЭТАПЕ ПРО- ФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ

Данное исследование посвящено изучению психологических особенностей креативности студента высшего учебного заведения. Анализируются современные теоретико-методологические предпосылки исследования структуры и механизмов креативности студента ВУЗа и проводится эмпирическое исследование особенностей проявления данного феномена в структуре психического функционирования студента. Закладываются основы для дальнейших исследований динамики креативности студента ВУЗа на разных этапах его профессиональной подготовки.

Ключевые слова: личность, креативность, студент, обучение, профессиональная подготовка, структура, показатель, фактор, различие.

N.V. Savrasov

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF CREATIVITY OF THE STUDENT OF THE HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENT AT THE INITIAL STAGE OF PROFESSIONAL TRAINING

This research is devoted to studying of psychological features of creativity of the student of a higher educational institution. Modern theoretical and methodological prerequisites of research of structure and mechanisms of creativity of the student of higher educational establishment are analyzed and empirical research of features of manifesta-

tion of this phenomenon in structure of mental functioning of the student is conducted. The foundation for further researches of dynamics of creativity of the student of higher educational establishment at different stages of its professional training is laid.

Keywords: personality, creativity, student, training, vocational training, structure, indicator, factor, distinction.

Постановка проблеми. На сьогодні у доступній нам літературі відкритим залишилося питання цілісного погляду на креативність як на невід'ємну властивість цілісної особистості, виділення та системного дослідження основних її складових, перш за все, емоційних особливостей прояву креативності особистості. В сучасній психологічній науці у більшій мірі досліджені зв'язки креативності та інтелекту, в той же час недостатньо досліджень, що присвячені вивченню специфічної взаємодії емоцій та креативності у структурі творчого акту, що власне і обумовило актуальність та доцільність нашого дослідження.

Аналіз основних досліджень і публікацій. О.Л. Музика, розглядаючи творчі здібності в структурі здібностей як особистісно-ціннісну надбудову над дієво-операційними компонентами здібностей, розмежовує творчі здібності та креативність. А саме, якщо розглядати творчі здібності в динаміці, стає зрозуміло, що креативність як здатність народжувати нові ідеї, зв'язки, бачення ситуації може набути конструктивних рис тільки у поєднанні з дієво-операційними компонентами. Таким чином, продуктивна креативність є не передумовою творчих досягнень, а результатом розвитку дієво-операційних компонентів діяльності та їх особистісно-ціннісної рефлексії [2]. На думку І.С. Якиманської, досвід творчості забезпечує як засвоєння, так і перетворення вихідної інформації. В свою чергу, накопичення творчого досвіду відбувається через засвоєння знань та вмінь як квінтесенції досвіду людства. Згодом, взаємодія та суперечність індивідуального досвіду та результатів суспільної практики породжує оригінальний продукт [8].

О.М. Харцій стверджує, що креативність майбутніх менеджерів значно впливає на ефективність їх професійної діяльності, забезпечує успішність їх професійної підготовки, сприяє їх особистісній самореалізації, нестандартності, самостійності та ініціативності [5]. На думку О.С. Шила, розвиток креативності майбутнього педагога може знайти свої місце у процесі його професійної підготовки, шляхом розвитку спрямованості особистості на цінності професійної та особистісної самореалізації, системи ціннісних орієнтацій особистості [7].

Дослідження М. Сарзанія, що було присвячене з'ясуванню співвідношення між спеціалізацією пізнавальних потреб та креативністю особистості студента, призвело до результатів, що свідчать про схильність до

природничих наук студентів з високою креативністю, в той час як низько креативні та середньо креативні студенти виявляли схильність до гуманітарних дисциплін. Крім того, було встановлено, що низьку схильність до суспільних наук мають усі експериментальні групи, незалежно від рівня креативності респондентів, а студенти з високою креативністю мали більш гармонійні стосунки із викладачами [10].

Досліджуючи функції змінної віку у структурі креативності студентів коледжу та університету, колектив авторів на чолі з Ч. Ву дійшов висновків, що студенти більш дорослого віку демонструють достовірно вищі результати за вербальною шкалою креативності. Натомість, студенти молодшого віку демонстрували кількісну та якісну перевагу за шкалою фігуральної креативності. Крім того, виявлено, що більш вагомий інформаційний тезаурус позитивно впливає на творчі досягнення у складних інформаційних системах, у той час як у творчих задачах зображувального характеру інформаційний тезаурус не має позитивного впливу на креативність [9].

Т.А. Тернавська, досліджуючи розвиток невербальної креативності студентів як складової їх пізнавальної активності, стверджує, що розвиток креативності особистості студента залежить від успішності поєднання у навчальній діяльності у вищій школі принципів практичності, проблемності, творчого підходу з боку викладача та навчальної мотивації студентів [3]. Є.В. Фролова в процесі дослідження креативності як чинника успішності навчальної діяльності студентів, приходять до висновків про те, що вербальна та невербальна креативність, а насамперед індекси розробленості, унікальності та оригінальності пов'язані з високим рівнем навчальної успішності студентів, у студентів, що мають низький рівень навчальних досягнень, креативність відносно чітко виділяється за невербальною та вербальною ознакою [4].

Чжоу Ян, досліджуючи психологічні особливості розвитку творчих здібностей у студентів музичних факультетів, стверджує, що протягом періоду навчання студенти демонструють нерівномірність розвитку візуальної та вербальної креативності, причому перш за все зростають продуктивність висунення візуальних гіпотез, візуальна оригінальність, семантична гнучкість, вербальна продуктивність, вербальна оригінальність та категоріальна гнучкість [6]. Тобто, у процесі творчої музичної діяльності особистості, всі вищенаведені показники згідно прийнятої нами системи понять можуть бути віднесені до категорії креативних здібностей у процесі творчої діяльності особистості. За даними О.В. Завгородньої, художньо обдарованим студентам властивий високий рівень розвитку ціннісної сфери, при цьому художньо обдарованим жінкам властивий більш високий рівень індивідуалізації цінностей, ніж чоловікам [1].

Метою нашої роботи є опис та аналіз основних психологічних особливостей креативності студента вищого навчального закладу на початковому етапі професійної підготовки. Відповідно до поставленої мети дослідження були визначені наступні завдання: 1) визначити наукові підходи та теоретичні передумови дослідження креативності особистості студента ВНЗ; 2) емпірично дослідити основні психологічні особливості (як рівневі, так і структурні) креативності студента на початковому етапі професійної підготовки; 3) отримати відомості про окремі гендерні відмінності у прояві показників креативності студентів-першокурсників.

Для розв'язання дослідницької проблеми було застосовано комплекс методів: теоретичний аналіз психологічної літератури з обраної наукової проблеми; метод психолого-діагностичного обстеження; статистичні методи обробки даних із використанням інтегрованого статистичного пакету Statistica 8.0 for Windows.

Експериментальною базою дослідження став державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет» (ДВНЗ «ДДПУ»). Дослідження проводилося зі студентами 1 курсу фізикоматематичного факультету, технологічного факультету та факультету підготовки вчителів початкових класів (загальною кількістю 70 осіб, у віці від 17 до 19 років), з яких 20 осіб – юнаки, 50 осіб – дівчата, що відповідає закономірностям розподілу студентів за ознакою статі у переважній більшості вітчизняних педагогічних ВНЗ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нами будуть з'ясовані психологічні особливості прояву креативності особистості студента на початковому етапі навчання, причому для зручності та більшої деталізації розгляду ми торкнемось статевих закономірностей прояву складових креативності для раннього юнацького віку, в якому саме і знаходяться наші опитувані-першокурсники.

Всередині групи досліджуваних осіб ми проводили співставлення за гендерною ознакою (юнакі-дівчата) для середніх значень особистісних показників креативності з використанням параметричного критерію t Ст'юдента. Для вищевказаних підгруп з метою з'ясування структури та якості зв'язків креативності із виділеними психологічними характеристиками особистості нами було використано процедуру кореляційний аналізу. В цілому по групі осіб раннього юнацького віку нами було використано процедуру факторного аналізу методом головних компонент.

Далі, відповідно до процедури експерименту, нами було виконано аналіз статистичної достовірності розбіжностей за ознакою статі між середніми значеннями структурних показників креативності (емоційної природи) для наших опитуваних, зафіксовано статистично достовірну відмінність за ознакою статі між середніми значеннями такого показнику

емоційної сфери особистості, як інтелектуальна емоційність (відповідно $t=2,07$ при $p=0,04$). Швидше за все, у ранньому юнацькому віці першокурсники-хлопці достовірно гостріше переживають значимість для власної життєдіяльності ситуацій пізнавальної спрямованості. Ймовірніше за все, пізнавальна активність дещо глибше проявляється у цьому віці саме для представників чоловічої статі, цей результат є неочікуваним, оскільки рівень соціальної зрілості у цьому віці вище у представників жіночої статі. Як наслідок, можемо стверджувати, що пізнавальні цінності посідають у структурі ціннісно-цільової орієнтації дівчат-першокурсниць менш значиме місце ніж для їх однолітків чоловічої статі.

Ми зафіксували статистично достовірну відмінність за ознакою статі між середніми значеннями виділених наступних структурних показників креативності (мотиваційної природи) для студентів-першокурсників: творча активність ($t=2,13$ при $p=0,03$), зовнішня позитивна мотивація навчальної діяльності ($t=2,07$ при $p=0,04$), потреба у перспективі та надіях на краще ($t=2,89$ при $p=0,005$), домінування потреби у цілеспрямованій активності над потребою у спокої ($t=-2,32$ при $p=0,02$).

Можна стверджувати, що достовірні відмінності у мотиваційній сфері юнаків та дівчат раннього юнацького віку проявляються лише для показників творчої активності (у юнаків достовірно вище, ніж у дівчат), зовнішньої позитивної мотивації навчальної діяльності (у юнаків достовірно вище, ніж у дівчат), потреба у перспективі та надіях на краще (для хлопців достовірно вище, ніж для дівчат), домінування потреби у цілеспрямованій активності над потребою у спокої (для дівчат достовірно вище, ніж для хлопців).

З цього випливає, що юнаки на початковому етапі професійної підготовки демонструють у цьому віці більш розвинену потребу у творчих досягненнях, їх навчальна діяльність повинна бути більш позитивно мотивована зовні, перспективи та надії на краще відіграють для них достовірно більшу роль, ніж для дівчат. Все це може пояснюватися більш низькою автономізацією особистості юнаків у навчальній діяльності, що відбувається за рахунок фізіологічно обумовленого більш пізнього фізичного, психічного та соціального дорослішання. На користь цього факту свідчить достовірна вища для дівчат-першокурсниць потреба у цілеспрямованій власній активності, у порівнянні з хлопцями-першокурсниками раннього юнацького віку.

Ми констатуємо наявність статистично достовірної розбіжності за ознакою статі між середніми значеннями виділених показників креативності студентів лише для показника інтегральної креативності за авторською методикою ($t=2,85$ при $p=0,005$). Оскільки дослідження індивідуально-психологічних особливостей креативності має велике значення у на-

шому дослідженні відзначимо також, що креативність для юнаків відрізняється певним переважанням майже усіх середніх значень виділених показників, проте характеру достовірної дана відмінність набуває лише для інтегрального показника креативності за авторською методикою.

Це може свідчити про те, що відмінності креативності студентів-першокурсників за ознакою статі настільки несуттєві, що отримати дані про це вдалося лише із використанням методу самооцінки, на якому побудована авторська методика і то лише для одного показника, в той час як за усіма іншими результати аналізу відмінностей лише наближаються до рівня статистично достовірних. Попре об'єктивні результати, хлопці у ранньому юнацькому віці достовірно вище, ніж дівчата оцінюють власні творчі досягнення. Це може свідчити лише про те, що вони приділяють творчим якостям особистості більше значення, ніж дівчата, що цілком узгоджується із отриманими раніше даними про більш розвинену для юнаків мотивацію творчої активності та побудову на цій основі планів на майбутнє.

З метою з'ясування структури креативності студентів на початковому етапі професійної підготовки нами було використано процедуру факторного аналізу (см. табл. 1). Основним є перший фактор (оригінальність-емоційність), що є двополюсним, на одному полюсі якого розташовані показники інтелектуальної, комунікативної та загальної емоційності, мотивація творчої активності, потреби у перспективі та надіях на краще, емоційного самоконтролю, індекс оригінальності за тестом Є. Торренса та індекси оригінальності та унікальності за тестом С. Медніка. На другому його полюсі розташовані фактори мотивації спілкування та сили волі. Відповідно, показники сили волі та мотивації спілкування виступають протилежними психічними якостями по відношенню до показників вербальної та невербальної креативності, та показників емоційності та творчої активності, що їх супроводжують. Другий фактор (терплячість) достовірно містить змінну терплячості. Третій фактор (невербальний інтелект) поєднує показники кількості балів, кількості вірних відповідей та рівневої оцінки за тестом Дж. Равена.

Перший фактор (оригінальність-емоційність) для юнаків-першокурсників та для дівчат-першокурсниць віку дещо різняться за своїм психологічним змістом, проте враховуючи погляди Є. Торренса та С. Медніка (які вважали, що унікальність є проявом високого ступеня оригінальності), ця різниця не виступає суттєвою. Крім того, не незважаючи на високе навантаження оригінальністю даного фактору для дівчат на початковому етапі професійної підготовки, показники емоційної природи все одно домінують на його додатному полюсі. Саме тому вважаємо за

припустиме та доцільне розглядати даний фактор як однаковий за показником статі у ранньому юнацькому віці.

Таблиця 1

Результати факторного аналізу структури креативності студентів-першокурсників

Фактор 1 (оригінальність-емоційність)	Фактор 2 (терплячість)	Фактор 3 (невербальний інтелект)
Тест Є. Торренса (індекс оригінальності) 0,91 Емоційність інтелектуальна 0,87 Емоційність загальна 0,86 Емоційність комунікативна 0,83 Самоконтроль емоційний 0,80 Потреба у перспективі та надіях на краще 0,79 Тест С. Медніка (індекс оригінальності) 0,78 Тест С. Медніка (індекс унікальності) 0,75 Сила волі -0,74 Спілкування (мотив. структ.) -0,84	Терплячість 0,79	Тест Дж. Равена (кількість балів) 0,87 Тест Дж. Равена (рівнева оцінка) 0,86 Тест Дж. Равена (вірні відповіді) 0,85
Факторна вага 10,56 Дисперсія 0,21	Факторна вага 4,06 Дисперсія 0,08	Факторна вага 3,64 Дисперсія 0,07

Суттєвою відмінністю у факторній структурі креативності хлопців та дівчат на початковому етапі навчання виступає наявність у дівчат окремого фактору терплячості – компоненту вольової природи. Натомість, у хлопців-першокурсників чітко виступає окремий фактор (невербальні здібності).

Як вже йшла мова вище, основним в структурі креативності студентів на початковому етапі виступає фактор самоконтролю, що сполучає показники-критерії креативності (оригінальність, унікальність, самооцінка креативності) із такими показниками емоційної та мотиваційної сфери

особистості, як інтелектуальна, комунікативна та загальної емоціональність, потреба у перспективі, мотивація спілкування, мотивація творчої активності тощо.

Висновки. Таким чином, можемо зробити наступні висновки з проведеного нами дослідження: 1) визначено та проаналізовано основні наукові підходи до дослідження креативності студента на початковому етапі професійної підготовки; 2) емпіричним шляхом встановлено, що основні відмінності креативності студентів чоловічої та жіночої статі полягають у наявності у структурі креативності дівчат додаткових компонентів оригінальності та унікальності за С. Медніком, унікальності за Є. Торренсом, інтегрального індексу за авторською методикою; 3) встановлено, що основним та системоутворюючим фактором у структурі креативності студента на початковому етапі професійної підготовки виступає показник емоційності та оригінальності, який за психологічним змістом концентрує в собі акт створення творіння оригінального продукту та безпосереднє психічне переживання даного процесу.

Література

- 1.Завгородня О.В. Дослідження ціннісної сфери художньо обдарованих студентів / Завгородня О.В. // Практична психологія та соціальна робота. — 2007. — №12. — С. 76-80.
- 2.Музика О.Л. Ціннісна регуляція й ціннісна підтримка розвитку творчих здібностей (теоретична модель і принципи побудови методики) / О.Л. Музика // Практична психологія і соціальна робота. — 2010. — № 6 (135). — С. 1-7.
- 3.Тернавська Т.А. Вивчення розвитку невербальної креативності як складової пізнавальної активності студентів університету / Т.А. Тернавська // Проблеми емпіричних досліджень у психології. — Вип. 1. — К.: Гнозис, 2008. — С. 10-16.
- 4.Фролова Є.В. Креативність як чинник успішності навчальної діяльності / Є.В. Фролова // Вісник ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Психологія. — Х.: ХНПУ, 2009. — Вип. 32. — С. 204-214.
- 5.Харцій О.М. Креативність у майбутніх менеджерів організацій / О.М. Харцій // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. — Вип. 41. — № 842. — С. 347-352.
- 6.Чжоу Ян. Психологічні особливості розвитку творчих здібностей у студентів музичних факультетів: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Чжоу Ян. — Одеса, 2010. — 21 с.
- 7.Шило О.С. Проблема ціннісних орієнтацій в контексті творчої діяльності особистості / О. С. Шило // Актуальні проблеми психології: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія; за ред. С. Д. Максименка. — К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2008. — Т. 10. — Вип. 7. — С. 580-591.
- 8.Якиманская И.С. Принцип активности в педагогической психологии / И.С. Якиманская // Вопросы психологии. — 1989. — № 6. — С. 5-13.

9. Wu C. Age Differences in Creativity: Task Structure and Knowledge Base / C. Wu; Y. Cheng; H. Ip; C. McBride-Chang // Creativity Research Journal. — 2005. — V. 17. — Iss. 4. — P. 321-326.

10. Sarsania M. Do High and Low Creative Children Differ in Their Cognition and Motivation? / M. Sarsania // Creativity Research Journal. — 2008. — V. 20. — Iss. 2. — P. 155-170.